

Dezvoltarea psihosexuală în copilăria mică. Formarea identității sexuale

Cristina NEAMȚU¹

Manifestările sexualității la vârsta copilăriei

Sexul este prima etichetă pe care o primim în viață. Ființele umane sunt sexuale din momentul în care se nasc și am putea spune, considerând caracteristicilor procesului de sexualizare, chiar dinainte de a se naște. Lumea occidentală fie a negat sexualitatea copiilor, fie a preferat să evite subiectul până la S. Freud; acesta a fost primul psiholog care a afirmat faptul că încă din primii ani de viață copiii nu sunt absenți sau neutri din punct de vedere sexual: “Pare cert faptul că noul născut aduce cu sine un germene de impulsuri sexuale...viața sexuală a copiilor, de cele mai multe ori în jurul vârstei de trei sau patru ani, se manifestă sub o formă accesibilă observației” (S. Freud, p. 102)

Sexualitatea infantilă are caracteristici specifice determinate de absența funcționării glandelor sexuale, imaturitatea funcțională a organelor genitale și a celorlalte caractere sexuale morfologice secundare. Ca urmare, sexualitatea copiilor are un caracter nediferențiat și difuz, ea neavând încă o alură de activitate vitală, intensă, ci fiind numai un tip de activitate erotică, cu o mare încărcătură emoțională. După S. Freud, principala caracteristică a vieții sexuale a copilului constă în faptul că el este “esențialmente autoerotic (își află obiectul în propriul său corp) și că impulsurile sale parțiale sunt absolut nelegate între ele și aspiră, independent una de alta, să dobândească plăcerea” (S. Freud, p. 116).

Spre deosebire de sexualitatea infantilă, cea a adultului se caracterizează nu atât prin subordonarea plăcerii sexuale funcției de reproducere, cât printr-o configurație stabilă a impulsurilor sexuale, care urmăresc realizarea scopului sexual cu ajutorul unui obiect sexual străin de corpul individului. După C. Enăchescu (p. 67 și urm.) sexualitatea copiilor se prezintă nediferențiat și se dezvoltă/diferențiază progresiv, pe măsură ce procesul dezvoltării psihice avansează. După A. Hesnard (apud C. Enăchescu), sexualitatea copilului mic trebuie conectată mai mult cu viața instinctuală a copilului, fiind o formă particulară de autosexualitate, ca etapă pregătitoare a instinctului sexual al

¹ Universitatea „Al.I. Cuza” Iași

viitorului adult. În primii ani de viață, manifestările instinctului sexual îmbracă mai mult aspectul unor reacții de tip vegetativ sau al reacțiilor motorii cu caracter automat care oferă copilului plăcerea solitară.

Încercând să caracterizeze aspectul instinctual nediferențiat al sexualității infantile și pornind de la tezele psihanalizei, A. Hesnard identifică următoarele componente ale activității erotice infantile:

a) instinctul de nutriție: la copilul mic, plăcerea de a suga (S. Freud definește gura copilului în primul an de viață ca organ erogen) și suferința determinată de absența sursei de hrană sunt coordonatele vieții instinctual-afective;

b) nevoia de joc este domeniul în care se manifestă tendințele sexuale și oferă mari posibilități formative prin socializare. Astfel, obiectul jocului – fetele se joacă cu păpușile, băieții preferă jocul fizic, violent – devine un mijloc de învățare socială a stereotipurilor de rol-sex;

c) nevoia de autoerotism se manifestă prin curiozitatea corporală a copilului, sugerea degetului, masturbare etc;

d) manifestările emoționale pre-sexuale sunt atașamentul și gelozia;

e) rolul funcțiilor intestinale în cadrul sexualității infantile a fost pus în evidență de psihanaliză, care a arătat că urinarea și defecația oferă senzații fizice agreabile;

f) plăcerea solitară se manifestă în autoizolarea copilului și centrarea atenției pe organele genitale. Este un tip de manifestare care, exploatând sensibilitatea sexuală localizată la nivelul organelor genitale, oferă subiectului plăcerea difuză;

g) revelațiile erotice apar pe măsură ce se cristalizează curiozitatea sexuală și se conștientizează existența sexualității. Toți copiii sănătoși dezvoltă curiozitate în legătură cu sexualitatea, pun întrebări, discută între ei și chiar își imaginează diverse aspecte ale manifestării sexualității. Dacă acestei curiozități nu i se răspunde cu onestitate (adulții încercând să impună interdicții și să cenzureze curiozitatea sexuală a copilului) rezultatul în timp poate fi autoizolarea individului, sentimentul de culpabilitate vizavi de propria sexualitate.

Rezultă din cele de mai sus că la copilul mic simțul erotic are caracterul unei plăceri în sine, resimțită mai mult ca o emoție vegetativă specifică.

S. Freud a atras atenția pentru prima dată că la naștere copiii sunt ființe sexuale, iar achizițiile cercetărilor medicale confirmă acest lucru (la naștere, sub acțiunea hormonilor sexuali, care se produce încă din etapa fetală, tractul genital intern și extern sunt formate). Reprezentanții psihanalizei au remarcat același specific al sexualității infantile și anume caracterul difuz, nediferențiat, polimorf. Analiza de factură psihanalitică a sexualității infantile pornește de la considerarea excitațiilor primite de nou-născut în cursul primelor sale

interacțiuni cu adultul. Primele obiecte sexuale din viața copilului sunt persoanele care îl îngrijesc, familia restrânsă (W. Stekel, pp. 86-87). Diferitele excitații produse de hrănirea copilului, de îmbăierea sa, schimbarea scutecelor ori manifestarea directă a tandreței față de copil sunt considerate de Freud similare în efectul lor cu iubirea sexuală. (S. Freud, p. 106). Relația copilului cu persoana care-l îngrijește, cu mama în general, este pentru copil o inepuizabilă sursă de excitație sexuală și de satisfacție, prin legănat, sărut, mângâiere. Natura sexuală a senzațiilor trăite de sugar în cursul alăptării, de exemplu, este explicată de Freud în această manieră: ”Desfătarea de a suge este legată de istovirea întregii capacități de concentrare a atenției, ducând fie la adormire, fie chiar la o reacție motorie de felul orgasmului. Nu rareori, cu desfătarea de a suge se combină atingerea și frecarea unei porțiuni de corp de o sensibilitate aparte, sânul, organele genitale externe. Pe această cale, mulți copii ajung de la supt la masturbare.” (S. Freud, p. 104).

Pe de altă parte, mama, în manifestările ei de tandrețe față de copil și în modul în care-l îngrijește, îi dăruiește acestuia sentimente care își au originea în propria sa viață sexuală; mângâindu-l, sărutându-l și legănându-l, mama își tratează copilul “ca pe un înlocuitor cu valoare deplină a obiectului sexual” (S. Freud, p.142). Toate aceste gesturi de tandrețe, pe care le mama le consideră acte de dragoste pură, asexuală, trezesc impulsul sexual al copilului și pregătesc intensitatea de mai târziu a acestui impuls. Nu întâmplător, Freud va explica nevroza, ca tendință de a fi insațiabil la afecțiune, prin excesul de astfel de dezmierdări oferit de mamă în perioada infantilă. Așadar, inconștiența părinților, care impregnează relațiile cu copilul cu “sentimente ivite din propria lor viață sexuală” contribuie la dezvoltarea sa sexuală. Pentru copilul mic, tonul primelor relații cu mama va avea drept consecință dezvoltarea sexualității conform unei dispoziții polimorf perverse deoarece el va învăța să caute satisfacția, să obțină un câștig de plăcere, pornind de la toate zonele corpului. Acest aspect polimorf al sexualității infantile are pentru sexualitatea umană, în ansamblul ei, o consecință decisivă: dispariția la om a echivalenței dintre sexual și genital și disocierea sexualității de instinctul de reproducere (J. André, p. 7).

Frecvent, adulții ajung să conștientizeze sexualitatea copiilor lor când îi văd în primul an de viață explorându-și organele genitale, dar un observator atent poate remarca stări similare erecției la bărbatul adult și lubrificarea vaginului la fete încă din primele săptămâni de viață. Ambele sunt reacții reflexe și ele arată că dezvoltarea sexuală a copilului a început; erecțiile spontane se produc la sugarii sănătoși în primele trei luni de la naștere și exprimă nivelul concentrației de testosteron din sânge (M. Măicănescu-Georgescu, p. 14). Interesul sexual și activitatea copilului mic nu se limitează numai la explorarea zonei genitale,

bebelușii fiind foarte receptivi la contactul tegument la tegument; apropierea corporală, mângâierea, presiunea atingerii de o anumită intensitate îl determină pe sugăr să zâmbească și să-și manifeste vocal plăcerea. Asemenea contacte nu sunt sexuale, nu au o semnificație sexuală, dar demonstrează că pot determina plăcerea sezuală a copilului. Așa cum remarca și S. Freud, în stadialitatea evoluției psihoafective, în primul an de viață (A. Muntean, p. 53) gura este principalul organ al plăcerii și al cunoașterii și sunt comune situațiile în care sugarii se joacă cu sfârcul sânelui la care sunt alăptați. Masters și Johnson au observat, în 1966, reacțiile fiziologice ale mamelor la acest tip de conduită: în timpul alăptării sfârcurile femeilor devin erecte ca și în faza de preludiu. Cei doi sexologi au constatat chiar că există o relație între acest fenomen și apariția contracțiilor uterului la mamă (Haas, Haas, p. 200).

Pe măsură ce crește capacitatea de coordonare a mișcărilor mâinii, copiii încep să-și atingă organele genitale; după luna a opta de viață majoritatea copiilor manifestă aceste comportamente (B.B. Wolman, J. Money, p.79). Abilitatea motorie care-i permite copilului să-și atingă sistematic organele genitale este suficient de dezvoltată la începutul celui de-al doilea an de viață pentru a-i da posibilitatea să se masturbeze. După A. Kinsey (apud Haas, Haas, p. 198), deși doar un mic procent de copii de până la un an pot avea un orgasm, în cursul celui de-al doilea an de viață majoritatea copiilor pot ajunge la o formă de orgasm. Tehnicile de masturbare sunt foarte creative, copiii folosind păpuși, caiete, cărți, perne, pături, jucării. Unii părinți sunt foarte afectați când observă activitatea cu caracter sexual a copilului lor, devenind aproape fobici când trebuie să-și atingă copilul la îmbăiere, schimbarea scutecelor sau la îmbrăcat-dezbrăcat; teama lor este determinată de dorința de a nu reedita plăcerea copilului prin atingerea organelor genitale.

Între doi și trei ani apare interesul afectiv și chiar cel sexual față de ceilalți. Uneori, nevoi de ordin sexual explică implicarea copiilor într-o serie de activități fizice precum lupta, trânta, tumble etc. În această perioadă a ontogenezei, copiii își manifestă interesul sexual prin atingerea, sărutarea celorlalți sau prin atenția acordată organelor genitale ale altui copil, care exprimă atât emoție, cât și curiozitate. Atât fetițele, cât și băieții, manifestă frecvent comportamente precum sărut, îmbrățișare, atingere, trântă, studierea-compararea organelor genitale – toate acestea fiind o sursă de plăcere pentru copii. Se estimează că aproximativ jumătate din adulți își pot aminti din propria copilărie astfel de jocuri erotice, bazate pe combinația între curiozitate și plăcere. De asemenea, activitățile de toaletă corporală sunt fascinante pentru copil. Datorită proximității dintre organele cu funcții excretoare și cele cu funcții sexuale, copiii trăiesc o anumită confuzie între acestea. Etichetarea de către adulți ca “murdar” atât a masturbării,

cât și a defecației pot sugera copiilor că micțiunea sau urinarea reprezintă o formă de activitate sexuală.

În societățile occidentale sexualitatea copiilor reprezintă o sursă de considerabilă îngrijorare pentru părinți. Încă din copilăria mică, părinții mai mult sau mai puțin anxioși își avertizează copiii să-și protejeze intimitatea organelor genitale, iar atingerea propriilor organe genitale, sau ale altora, este strict interzisă. Orice încălcare a acestor reguli de conduită conduce la etichetare și pedeapsă. Ca urmare, mulți copii mici învață, începând cu vârsta de 3-4 ani, că sexualitatea este ceva rușinos, murdar, care generează o asociere puternică cu teama. Spre deosebire de culturile occidentale, alte culturi se caracterizează printr-o mai mare deschidere și acceptare a sexualității copiilor. De exemplu, la comunitatea Yolunga din Australia (Haas, Haas, p. 202) jocurile sexuale ale copiilor sunt permise, iar copiii care se masturbează nu sunt admonestați de adulți; la comunitatea Marquesa din Pacificul de Sud jocurile sexuale la copii dobândesc chiar o anumită funcționalitate și frecvent copiii mici care plâng sunt liniștiți de către adulți prin masturbare; aici chiar și încercările de contact sexual între copii sunt acceptate, adulții fiind convingși că datorită imaturității biologice ele nu au consecințe serioase (de exemplu, graviditate).

În perioada preșcolară (3-6/7 ani), copilul începe să resimtă solicitările instinctelor în afara propriului său corp, asociate cu activitatea productivă a imaginației; el ocupă locul central în cadrul acestei sfere de preocupări de tip narcisic. Acum, sexualitatea copilului reprezintă expresia unei evoluții instinctuale, bazată pe sinteza a trei elemente psihice: o finalitate biologică, o electivitate psihică și o eficiență motorie (C. Enăchescu, p. 69). Finalitatea biologică este tendința de a dori realizarea actului sexual, de a încerca emoția sexuală-genitală completă, cu toate consecințele ei asumate. Însă, la copil, finalitatea sexuală este limitată de capacitatea sa de a trăi o voluptate difuză, nelocalizată exclusiv la nivelul organelor genitale. Electivitatea psihică este tendința de a fixa dorința determinată de instinct asupra unei persoane/obiect, după un proces de selecție mai mult sau mai puțin elaborat și durabil. Electivitatea care guvernează viața instinctivă a copilului se naște din compunerea forțelor afective ce guvernează universul său emoțional, în funcție de tipul de relație cu membrii familiei, cu mama în special. Nu întâmplător, S. Freud localizează în acest interval apariția complexului Oedip și a complexului Electra. Eficiența motorie sau aptitudinea pragmatică vizează căutarea partenerului în scopul trecerii la act, fiind aptitudinea motorie de realizare efectivă a tendințelor sexuale și apare mai târziu în ontogeneză. La copilul preșcolar, eficiența motorie se manifestă prin acte fără caracter genital.

Experiențele sexuale reale au consecințe grave (dezgust, vinovăție, rușine), fiind urmate de reprimarea apetitului sexual.

Deci, notele dominante ale sexualității în perioada preșcolară sunt:

- finalitatea sexuală este restrânsă la o voluptate difuză și autoerotică;
- electivitatea este slabă fizic și orientată exclusiv către mamă/tată și rude, dar în sens psihologic;
- aptitudinea realizatoare este deosebit de redusă și are caracter negenital.

În jurul vârstei de 5 ani, progresul în planul maturității biologice este considerabil; atât băieții, cât și fetele sunt capabili de un foarte bun control fizic-motor și, datorită dezvoltării anatomice și hormonale, sunt mai capabili să-și manifeste sexualitatea. De aceea, nu trebuie să ne surprindă faptul că până la vârsta de 5 ani aproximativ o jumătate din copii au experimentat orgasmul ca rezultat al masturbării (E.J. Roberts, p.95). Tot în jurul vârstei de 5 ani, sărutul, îmbrățișarea, atingerea sunt realizate cu acuratețe de către copii și sunt destul de frecvent întâlnite. Unele dintre aceste conduite sunt manifestate în relație cu adulții și reprezintă o manifestare a afecțiunii, altele sunt manifestate în relație cu alți copii și reprezintă o formă de joc erotic. În perioada frecventării grădiniței pot fi observate relații preferențiale ale copiilor și chiar parteneriate afective stabile. Idilele de la grădiniță au multe din caracteristicile poveștilor romantice care se produc în adolescență: băiatul sau fata își așteaptă prietenul, îi zâmbește cu căldură, se uită cu dragoste la el, îl ține de mână, îl îmbrățișează, îi caută compania, îi rezervă locul de lângă el la orice activitate. Pot avea loc acum chiar și experimente secrete cu caracter fizic: descoperirea organelor genitale, compararea lor, atingerea lor. Când există semne evidente că doi copii care frecventează aceeași grupă la grădiniță se plac, ceilalți copii observă și îi pot tachina sau ridiculiza. De asemenea, printre copiii de grădiniță specularea cu privire la preferințele interpersonale sau la căsătoriile ulterioare dintre ei sunt un fenomen frecvent și comun.

Începând cu 6-7 ani apare jocul cu sărut și se extinde curiozitatea sexuală în legătură cu caracteristicile sexuale ale adulților – sâni, penis, comportamentul lor sexual. Comportamentul sexual al adulților/părinților devine obiectul atenției copiilor, care pot avea ocazia să-i vadă pe aceștia angajându-se în diverse forme de manifestare a sexualității. Curiozitatea copiilor poate lua acum și forma agresiunii îndreptată spre copiii mai mici; aceștia pot fi dezbrăcați, studiați, forțați să se implice în conversații despre sexualitate sau în comportamente sexuale propriu-zise. Un studiu realizat în 1969 în S.U.A. de Elias și Gebhard (apud E. Mahoney, p. 97) pe un eșantion de adulți albi a pus în evidență specificul manifestării sexualității lor în perioada de vârstă 4-14 ani. La

bărbați s-a evidențiat că 52% au avut activități homosexuale, 34% activități heterosexuale și 56% au raportat practici masturbatorii. La femei, 35% au raportat implicarea în activități homosexuale, 37% s-au implicat în activități heterosexuale și 30% s-au masturbat. Aceste activități trebuie interpretate ca jocuri erotice și nu ca realizare a unei activități sexuale genitale sau orale complete, efective.

Cristalizarea identității sexuale

În perioada preșcolară se realizează un proces intens de învățare socială relativ la sexualitate, pe care se edifică bazele identității sexuale a viitorului adult. Psihologii sunt de acord că socializarea se bazează pe identificare, un proces psihologic care contribuie la edificarea imaginii și a conștiinței de sine, dar și la edificarea sinelui ideal, care descrie cum dorește să devină persoana. Există încă o serie de controverse în legătură cu modul în care se realizează identificarea (identitatea sexuală se realizează, de regulă, prin identificarea cu persoane de același sex), dar majoritatea psihologilor evocă patru mecanisme prin care indivizii ajung la achiziția identității: diferențierea, afilierea, imitarea și învățarea socială și cunoașterea. Deoarece identitatea sexuală este centrală în experiența de viață a indivizilor, aspectul legat de modalitatea în care copiii achiziționează înțelegerea faptului ca sunt băieți/fete și cum interpretează ei acest lucru a suscitat interesul psihologilor încă de la începutul constituirii psihologiei.

Atât băieții cât și fetele manifestă încă din copilăria mică tendința de a-și alege părintele de același sex ca model cu care să se identifice. Totuși, *pattern*-ul de dezvoltare care conduce fiecare sex către identitatea sa sexuală este diferit. În primii doi ani de viață, persoana care joacă rolul principal atât pentru băieți, cât și pentru fete, este mama. Ea este singura și cea mai mare sursă de confort, hrană, atenție, iubire pentru copil. Pe măsură ce copilul pășește în al treilea an de viață, comportamentele care indicau un atașament puternic și evident față de mamă tind să se diminueze (Cole & Cole, p. 336), iar în perioada preșcolară sentimentul “vreau să fiu aproape de...”, care a dominat perioada infantilă, e înlocuit de “vreau să fiu ca el/ea”. Fenomenul este cunoscut și sub denumirea de adultrism, referindu-se în special la mecanismul imitației conduitei părintelui de același sex. Pentru băiat, a fi ca tata presupune diferențierea de mamă, persoana de care a fost cel mai puternic atașat; deci, la băieți, dezvoltarea identității sexuale se realizează prin diferențiere. La fete, dezvoltarea identității sexuale se realizează prin afiliere, proces prin care ele caută să fie cât mai asemănătoare mamei.

Identificarea prin diferențiere

S. Freud a fost primul psiholog care a analizat pertinent procesul de identificare, legându-l de apariția complexului Oedip. El a pornit de la presupuziția că încă din primii ani de viață copiii recunosc că anumite obiecte din mediul lor de viață prezintă asemănări cu el și a denumit acest proces de recunoaștere primitivă *identificare primară*. În cel de-al treilea an de viață se produce *identificarea secundară*, care desemnează efortul de a modela propriul *ego* după modul tipic al altei persoane, luate ca model. Cu alte cuvinte, observând acum că un anumit adult, sau un alt copil mai mare îi este similar, copilul se identifică cu acea persoană, încercând să-și dezvolte calitățile modelului. Afirmările frecvente ale băieților de 3-4 ani că, atunci când vor fi mari, se vor căsători cu mama lor, pot fi interpretate ca o formă de manifestare a identificării secundare. Tot după vârsta de trei ani copiii trec în ceea ce Freud a denumit stadiu falic (numit astfel deoarece, după Freud, copiii ar crede acum în universalitatea falusului), perioadă în care ei își descoperă organele genitale ca sursă de plăcere. Perceperea tatălui ca rival, prin identificarea secundară cu el, combinată cu plăcerea determinată de explorarea/stimularea organelor genitale, reprimată de către ambii părinți, antrenează sentimente de vinovăție și neliniște băieților în această perioadă a vieții, cu-atât mai mult cu cât ei cred că părinții, figura centrală din viața lor, știu întotdeauna ce gândesc ei. De aici provine sentimentul de teamă și vinovăție, determinat de dorința de a-și înlocui tatăl și de practica masturbării. Acest conflict psihologic este depășit în jurul vârstei de 6 ani, când trec în următorul stadiu de dezvoltare psiho-sexuală, și anume stadiul de latență. În stadiul de latență, băieții scapă de teama și vinovăția specifice stadiului falic prin următoarele două mecanisme de apărare (proces psihic prin care indivizii se protejează de amenințări, gânduri neplăcute), și anume:

- identificarea cu tatăl, în virtutea căreia apare dorința de a acționa, arăta, simți la fel ca tatăl (băieții repară acum diverse lucruri, se bărbieresc precum tatăl, construiesc diverse lucruri etc) și în urma căreia se simt și ei o figură a puterii;
- reprimarea sentimentelor sale față de mamă; ei nu mai doresc acum o posesie totală a mamei și se îndepărtează astfel de sursa de vinovăție.

Identificarea prin afiliere

Ca și-n cazul băieților, Freud a caracterizat identificarea sexuală a fetelor tot ca pe o formă de apărare defensivă, care se definește tot în stadiul de latență, dar care include mecanisme psihologice specifice. Freud afirmă că evenimentul cheie care declanșează dezvoltarea identității sexuale la fete este descoperirea de către ele a absenței penisului. În plan afectiv, această descoperire le creează un

veritabil handicap fetelor care, în comparație cu băieții, apar mult mai puțin bine echipate fizic. În această situație, Freud afirmă că fetele dau vina pentru acest handicap pe mamă și, ca urmare, transferă consecutiv toată dragostea lor asupra tatălui, ajungând astfel să concureze cu mamele pentru a obține atenția și afecțiunea acestuia. În acest proces, ca și băieții, pe plan afectiv trăiesc sentimentul de teamă și vinovăție deoarece cred că mamele le cunosc gândurile și că le vor pedepsi pentru aceste gânduri prin retragerea iubirii. Ele vor depăși această tensiune psihic-emoțională tot în stadiul de latență, suprimându-și sentimentele față de tată și identificându-se cu mama.

În elaborarea acestui scenariu al procesului de identificare, Freud a fost criticat în special pentru următoarele două aspecte: sentimentul de inferioritate al fetelor, determinat de absența penisului și conceperea identificării sexuale ca mecanism defensiv. Studiile realizate pentru evidențierea experiențelor cu rol important în identificarea sexuală, care au loc în cursul primelor interacțiuni sociale din viața copiilor, par să infirme supozițiile lui Freud. Se recunoaște în prezent rolul crucial al părinților în procesul de indentificare după sex-rol; s-a pus în evidență faptul că, în timp ce fiicele se identifică cu mamele și acestea se identifică cu fiicele. În procesul de definire a identității masculine, băieții întâresc reacția mamelor de diferențiere, mamele experimentând relațiile cu fiii lor ca și când aceștia ar fi bărbați distincți. În virtutea acestui proces, mamele tolerează sau chiar încurajează inițiativa, conduitele ofensive, activismul fizic și competențele tehnice ale fiilor într-o măsură semnificativ mai mare comparativ cu atitudinea lor față de fiice. În procesul de definire a identității lor sexuale feminine, fiicele evocă sentimentele de similitudine ale mamelor, întărind fuziunea și atașamentul cu experiența propriei identități de rol-sex. Deoarece fiicele nu trec prin experiența alienării în procesul de diferențiere față de mamele lor, ele “elaborează din această perioadă o empatie de bază în procesul de definire a identității sexuale, pe care băieții nu o au, nu o experimentează” (N. Chodorow, p. 167). Cu alte cuvinte, pentru că identitatea fetelor se bazează pe afilierea cu mamele lor ele își elaborează de timpuriu o structură psihică fundamentală pentru înțelegerea nevoilor celorlalți. Ca și Freud, psihologii contemporani deduc din acest specific al procesului de identificare sexuală o serie de consecințe vizând personalitatea femeilor/bărbaților; astfel, deoarece femeile ar experimenta mai puțin diferențierea de mamele lor ele tind să fie mai dependente și mai pasive, în timp ce băieții își dobândesc identitatea prin separare și ajung să vadă în intimitate o amenințare. Femeile, pe de altă parte, ajung la identitate prin atașament și se simt amenințate de separare.

Identificarea prin observare și imitare

Teoriile lui Freud despre identificare presupun că procesul identificării se realizează oarecum indirect: copilul este prins în conflicte ascunse, între temerile și dorințele sale și ajunge să rezolve aceste conflicte prin identificare. Adepții teoriei învățării sociale afirmă că procesul de identificare nu e declanșat de conflicte intrapsihice, ci este rezultatul observării și imitării în special a persoanelor investite cu putere. Conform axiomei că întreg comportamentul este modelat de mediul social, în modelarea identității lor sexuale, băieții și fetele încep prin a observa comportamentele masculine și feminine și a diferențelor dintre ele. Pornind de la aceste observații, copiii ajung să dezvolte ipoteze despre comportamentele adecvate masculine și feminine și, mai mult, învață că băieții și fetele sunt diferit recompensați de adulți pentru comportamentele lor, astfel încât ei caută să se angajeze în comportamente de rol-sex potrivite, care conduc la recompense. Părinții nu numai că oferă copiilor modelele comportamentale de observat-imitat, dar mai mult, ei recompensează ceea ce consideră a fi comportament adecvat și pedepsesc comportamentele inadecvate. S-a observat că mulți părinți își recompensează fiicele (acordând atenție, valorizare sau mici privilegii) pentru comportamente precum: rugămintea de a se îmbrăca frumos, dans, joc cu păpușile, ajutor dat la treburile casei etc. În paralel, părinții își critică fetele pentru activități precum: manipularea diverselor unelte, alergare, sărit, cățărăt și, de asemenea, își critică băieții pentru jocul cu păpuși, cererile frecvente de ajutor sau oferte voluntare de a ajuta. Asemenea situații sprijină concluziile teoriei învățării sociale, care susține că un comportament adecvat în funcție de stereotipurile de rol-sex se formează cu ajutorul mecanismului recompensă-pedeapsă.

Identificarea prin cunoaștere

Spre deosebire de reprezentanții învățării sociale, L. Kohlberg argumentează că “viziunea sex-rol specifică unui copil este rezultatul activității copilului de structurare a propriei sale experiențe; copiii nu sunt produsele pasive ale antrenamentului social”(L. Kohlberg, p. 85) și că procesul de formare al unei identități sexuale nu e un proces determinat doar de dorințe instinctuale și de identificare, ci o parte a unui proces general de creștere/maturizare conceptuală (idem, p. 98). După Kohlberg, factorul crucial în achiziția identității sexuale este de natură intelectuală și anume dezvoltarea abilității copilului de a se categoriza pe el însuși ca băiat sau ca fetiță. Acest proces ar începe în jurul vârstei de doi ani, când copilul a achiziționat un sens distinctiv al indentității de sine și începe să-și formeze concepte mai complexe. Odată formată, concepția copilului referitoare la propria identitate sexuală e foarte dificil de schimbat și se menține

indiferent de schimbarea mediului social. Încercând să detalieze mecanismele psihologice ale acestei concepții, psihologii vorbesc despre o schemă de gen, definită ca o rețea de asociații, în acord cu concepția culturală a mediului de socializare, despre sex-roluri, pe care copiii o folosesc pentru a-și ghida comportamentul și care ajută la structurarea percepțiilor copilului asupra lumii/mediului lor de viață. Copiii preșcolari învață schemele de gen ale societății, participând la evenimentele sociale, care le indică de fiecare dată anumite caracteristici relatează cu sexul lor.

Odată ce un copil a achiziționat schema de gen și identitatea sa sexuală, ca băiat sau fată, el folosește această schemă pentru a alege activitățile, din opțiunile prezente în mediul social, după raționamentul: “sunt băiat, vreau să fac lucruri pe care le fac băieții”; de aceea, oportunitatea de a face asemenea lucruri și de a câștiga aprobarea tuturor făcându-le este o recompensă în sine pentru copil. Copiii au nevoia să simtă că pot exercita un control asupra mediului și că sunt iubiți de ceilalți. Din această perspectivă, recompensele provin din comportarea într-o manieră congruentă cu propria identitate sexuală.

Cunoașterea și comportamentul în funcție de sex-rol.

Psihologii au observat că există o relație între apariția primelor comportamente de sex-rol și structurarea precoce a interpretării asupra a ceea ce adulții intenționează să transmită când utilizează etichetele “băiat” și “fată”. În perioada preșcolară, copiii dezvoltă treptat o concepție bine articulată asupra a ceea ce înseamnă băiat sau fată în cultura lor și care le normează comportamentul. În acest efort de sinteză a identității sexuale se pare că intervin atât factori sociali, cât și factori biologici, întrucât s-a observat la copiii de doi ani și jumătate (care nu au achiziționat încă stereotipurile de sex-rol) dezvoltarea unui stil specific de joc: băieții se implică mai mult în activități fizice, în timp ce fetele sunt mai pasive, mai contemplative. S-a observat, de asemenea, (Cole și Cole, p. 354) că la această vârstă copiii preferă să se joace cu jucării neutre din punct de vedere sexual și potrivite, în aceeași măsură, și fetelor și băieților, ceea ce ar sugera că la această vârstă copiii și-au structurat preferințele legate de identitatea sexuală. Sursa acestor preferințe este încă nelămurită; adepții învățării sociale accentuează asupra rolului adulților, ce oferă copiilor jucăriile pe care le consideră adecvate după stereotipurile de sex-rol și care-i recompensează pe copii jucându-se cu ei și cu aceste jucării. E. Erikson presupune existența unei predispoziții biologice pentru a explica preferința în materie de jucării. În orice caz, până la vârsta de 3 ani un copil poate categoriza corect bărbații și femeile îmbrăcați stereotip, identic, în diverse fotografii, dar eșuează în aceeași sarcină când e vorba de subiecți copii și nu pot estima preferința pentru un anumit tip de

jucărie în funcție de sexul altui copil (Cole & Cole, p. 352). La vârsta de 3 ani el devine însă capabil de realizarea acestor sarcini, deși nu știe să spună dacă va deveni mamă sau tată. Între 3-4 ani conceptele de bărbat/femeie încep să influențeze preferințele personale ale copiilor pentru anumite comportamente, iar între 4-5 ani, așa cum au observat cei mai mulți educatori, în jocurile bazate pe imaginație și în interacțiunile din clasă, copiii arată că înțeleg clar că sunt băieți și fete și care sunt comportamentele potrivite pentru ei. La sfârșitul perioadei preșcolare (6-7 ani), copiii au achiziționat o concepție stabilă despre identitatea lor sexuală și încep să imite clar comportamentele caracterizate drept adecvate în funcție de sex-rol. Stabilitatea acestei concepții este explicată de psihologi prin faptul că acum copiii înțeleg faptul că identitatea lor sexuală este permanentă. Dacă, într-un experiment realizat de L. Kohlberg, copiii de 4 ani credeau că e posibil ca un câine să devină pisică, iar o persoană să-și schimbe sexul, copiii de 6 ani au negat ferm această posibilitate (Kohlberg, p.88). Deci, achiziția identității sexuale și a ideii de permanență sunt posibile în jurul vârstei de 6 ani ca urmare a dezvoltării cognitive generale a copiilor.

În concluzie, evoluția dezvoltării cognitive și conștientizarea identității de sex/gen pot fi redate schematic astfel (Haas, Haas, p. 162)

- la 2 ani se realizează achiziția identității personale de gen: copilul știe și verbalizează “sunt fată/băiat”;
- la 3 ani este posibilă clasificarea celorlalți copii după criterii de sex/gen; copilul clasifică corect “X este băiat/fată”;
- la 3 ani este posibilă și clasificarea adulților după criterii de sex/gen; copilul afirmă “mama e femeie”;
- la 4 ani apare preferința pentru obiectele/proprietățile asociate cu propriul sex; fetița afirmă “roz/roșu e mai frumos ca albastru”;
- la 4 ani s-au cristalizat expectații rigide după gen; copilul afirmă “băieții au părul scurt”;
- la 4 ani s-au cristalizat comportamentele de sex-rol; fetița afirmă “gătesc pentru că sunt fată”;
- la 5 ani se observă identificarea cu părintele de același sex; copilul dorește să fie ca mama/tata;
- la 13 ani se produce flexibilizarea stereotipurilor de sex/gen, adolescentul fiind convins, de exemplu, că și fetele pot pilota avioane.

Bibliografie

- André, J., 1997, *Psihanaliza si sexualitatea feminina*, Bucuresti, Editura Trei.
- Chodorow, N., 1974, „Family structure and feminine personality” în Rosaldo, M.S., Lamphere, L., (eds), *Women, culture and society*, Stanford, Stanford University Press.
- Cole, M., Cole, S., 1989, *The Development of Children*, New York Scientific American Books.
- Enăchescu, C., 2000 *Psihosexologie*, Bucuresti, Editura Universal Dalsi.
- Freud, S., 1994, „Trei studii privind teoria sexualitatii”, în Freud, S., *Psihanaliza si sexualitate*, Bucuresti, Editura Stiintifica.
- Haas, A., Haas, K., 1990 *Understanding Sexuality*, St. Louis, Times Mirror/Mosby College Publishing.
- Kohlberg; L., 1966, „ A cognitive-developmental analysis of childrens' sex-role concepts and attitudes” în Maccoby, E., (ed), 1985, *The Development of Sex Differences*, Stanford, Stanford University Press.
- Mahoney, E.R., 1983, *Human Sexuality*, McGraw-Hill.
- Maicanescu-Georgescu, M., 1995, *Sexualitate masculină*, Bucuresti, Editura Teora.
- Munteanu, A., 1998, *Psihologia copilului si adolescentului*, Timisoara, Editura de Vest.
- Roberts, E.J., 1988, „Childhood sexual learning” in H.W.Maier, *Three Theories of Child Development*, Lanham, Maryland, University Press of America.
- Stekel, W., 1997, *Psihologia eroticii feminine*, Bucuresti, Editura Trei.
- Wolman, B.B. , Money, J., (editors), 1980, *Handbook of human sexuality*, New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice Hall.